

ZNAČAJ UVIĐAJA KOD DOKAZIVANJA KRIVIČNIH DJELA SILOVANJA: TEORIJA I PRAKSA

THE IMPORTANCE OF CRIME SCENE INSPECTION IN INVESTIGATING RAPE CRIMES: THEORY AND PRACTICE

Nebojša BOJANIĆ
Irma DELJKIĆ
Marija LUČIĆ-ĆATIĆ

Sažetak

U ovom radu autori žele ukazati na značaj vršenja uviđaja u procesu istraživanja i dokazivanja krivičnih djela silovanja. Silovanje predstavlja ozbiljan zločin, čije implikacije se manifestuju na čovjekovom fizičkom i psihičkom integritetu sa veoma teškim i dugotrajnim posljedicama, kako za individuu, tako i za društvo u cjelini. Iako istraživanje krivičnih djela silovanja implicira primjenu divergentnih operativno-kriminalističkih mjera i radnji, kao i radnji dokazivanja, cijeneći značaj materijalnih tragova u rasvjetljavanju i otkrivanju počinitelja ovog krivičnog djela, posebno se ističe značaj provođenja uviđaja koji treba osigurati najveći broj dokaza materijalne prirode. U radu se nadalje iznose rezultati empirijskog istraživanja o uticaju kriminalističkih procedura na kvalitetu i efikasnost presuđivanja krivičnih djela silovanja, čiji rezultati ukazuju da nesprovođenje uviđaja, ili njihovo sprovođenje od strane nekompletne uviđajne ekipe ima direktne reprekusije na donošenje sudskih presuda za ova djela. Stoga provođenje uviđaja predstavlja nužnost kod otkrivanja i dokazivanja svakog konkretnog krivičnog djela silovanja, obzirom da nedostatak materijalnih dokaza, i uvažavanje isključivo personalnih, neće polučiti adekvatnim rezultatima u krivičnom postupku.

Ključne riječi:

silovanje, uviđaj, dokazi, kriminalistička istraga

Abstract:

This article examines the importance of crime scene inspection in the process of solving rape crimes, where this sexual offence endangers person's emotional and physical integrity, in which cases implications for victims are long lasting and serious. Although different investigative activities are applied in the process of solving rape crimes, this article suggests that investigative activity in these cases

should mostly depend upon physical evidence that can be obtained through crime scene inspection. The article is also based on certain findings from the research on recorded rape crimes in Bosnia and Herzegovina, where findings indicate that if crime scene inspection is not undertaken, or if it is undertaken by qualitatively and quantitatively uncompleted crime scene inspection team, this will have direct impact on the conviction rates. Therefore, to improve criminal justice's response in rape case, crime scene inspection should be carried with no exception to collect vital evidence. Ignoring the physical evidence, and relying only to victim's and witness statements cannot ensure the success of crime investigation and conviction.

Key words:

rape, crime scene inspection, evidence, criminal investigation

Uvod

Operativno-procesni sistem otkrivanja i istraživanja krivičnih djela predstavlja sistem metodike istraživanja pojedinih kategorija krivičnih djela kao model sui generis. Kriminalistička obrada krivičnih djela podrazumijeva poduzimanje ne samo opštih operativno-taktičkih radnji, već i istražnih, s tim što se opšte poduzimaju po pravilu na početku i tokom kriminalističke obrade, a istražne na kraju, kada treba obradu finalizirati ili pak u pokrenutom krivičnom postupku. Tako se uviđaj kao istražna radnja dosta često poduzima i prije formalnog pokretanja istrage u cilju prijavljivanja djela i podnošenja izvještaja nadležnim organima, kao i prikupljanja dokaza materijalnih i personalnih. Metodika provođenja uviđaja kao primarno procesne radnje prožeta je i kriminalističkim sadržajima, koji su determinisani prirodom pojedinih vrsta krivičnih djela, te se stoga u kontekstu navedenog može govoriti o specifičnostima provođenja uviđaja kod krivičnog djela silovanja.

Silovanje kao delikt seksualnog nasilja predstavlja ozbiljan zločin kojim se napada čovjekov fizički i psihički integritet, a posljedice po žrtvu su teške i dugotrajne.¹ Nadalje, ovaj delikt izaziva osjećaj straha, nesigurnosti i uznemirenosti kod građana, te ima širok sociološki, kriminološki i društveno-politički značaj i posljedice (Pavišić i Modly, 1999). Radi se o krivičnom djelu koje uveliko prati tamna brojka, pa tako postaje jasno da broj prijavljenih krivičnih djela silovanja nije pokazatelj stvarnog stanja kada je riječ o izvršenju ovog delikta. Iako je tradicionalno broj osuda za krivičnih djela silovanja nizak upravo zbog neprijavljivanja silovanja, ipak u posljednjih 25 godina evidentno je povećanje broja prijave za ovo krivično djelo (Withey,

¹ Iako u teoriji egzistiraju brojna određenja pojma silovanja, za potrebe ovog rada prihvatamo određenje krivičnog djela silovanja prema važećim Krivičnim zakonima u BiH, gdje se pod silovanjem podrazumijeva upotreba sile ili prijetnje na život ili tijelo te ili njoj bliske osobe, kako bi se prisilila na spolni snošaj ili s njim izjednačenu radnju. O krivičnom djelu silovanja u krivičnom zakonodavstvu BiH, vidi više: Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, 2005.

2007). Polazeći od navedenog, kao i činjenice da se radi o jako osjetljivom području za organe represije, treba istaći da kriminalističko istraživanje silovanja za razliku od ostalih krivičnih djela zahtijeva jedan sasvim drugačiji pristup, koji treba da obezbijedi materijalne dokaze koji su krucijalni kako bi se počinitelj ovog zločina osudio.² Stoga kriminalistička strategija istraživanja i dokazivanja silovanja mora biti prilagođena ne samo specifičnostima koje prate ovo krivično djelo, već i okolnostima svakog konkretnog slučaja.

Ne ulazeći u teorijska promišljanja o drugim krivičnim djelima, i ne umanjujući značaj personalnih dokaza, mišljenja smo da je za dokazivanje silovanja presudno prisustvo materijalnih dokaza, obzirom da ovo krivično djelo kao niti jedno drugo, prati stigma o lažnom prijavljivanju. Naime, za delikte silovanja je karakteristično da se iskaz žrtve kao važan personalni izvor informacija prihvaća s nepovjerenjem, kako zbog emocionalnog stanja žrtve nakon silovanja, tako i zbog predrasuda organa krivičnog gonjenja. U prilog navedenom govore i rezultati jedne londonske studije iz 1985. godine, gdje je od ukupno 149 žena koje su bile silovane, njih 79 % izjavilo da nisu prijavile ovo krivično djelo zbog bojazni da će se policija prema njima ophoditi nekorektno, dok se 21 % ispitanica odlučio da ne prijavi silovanje zato što su bile isuviše traumatizovane da bi se suočile sa ispitivanjem (Harris i Grace, 1990). Stoga je i cilj ovog rada ukazati na najvažnije aspekte primjene operativno-kriminalističkih i radnji dokazivanja kod otkrivanja i dokazivanja silovanja, a posebno uviđaja koji se kao jedna od najvažnijih etapa kriminalističke istrage sastoji od opažanja, pronalaženja, registrovanja i fiksiranja tragova i predmeta na mjestu kriminalnog događaja. Ovdje treba istaći da izuzetna složenost otkrivanja i dokazivanja krivičnog djela silovanja vodi ka nizu specifičnosti vršenja uviđaja kada je riječ o ovom djelu. Dokazi pronađeni na mjestu događaja silovanja su obično jedina veza između žrtve i napadača, i najčešće jedini način da se sa sigurnošću identificira osumnjičeni i privede licu pravde. Stoga će i rezultati empirijskog istraživanja o kriminalističkim procedurama kod istraživanja silovanja u ovom radu poslužiti za izvođenje zaključaka o značajnosti provođenja uviđajnih radnji kod krivičnog djela silovanja, kao i povezanosti ovih radnji sa efikasnijim procesuiranjem ove vrste krivičnih djela.

Kriminalistički aspekti otkrivanja i dokazivanja silovanja

Metodika istraživanja krivičnog djela silovanja predstavlja kompleksan zadatak koji se postavlja pred kriminalističke istražitelje, obzirom da se radi o krivičnom djelu koje na osobito grub način pogađa najintimniju sferu ljudskog života, i atakuje kako na spolni, tako i na cjelokupni integritet osobe. Obzirom da silovanje kao delikt ima veoma složenu strukturu, time moraju postojati i zasebni kriminalističko-metodički sadržaji istraživanja ovog krivičnog djela, koji zahtijevaju timski, stručan, planski i

² O pitanju dokaza kod istraživanja i dokazivanja silovanja vidi studiju: J. Harris i S. Grace (1990). *A Question of Evidence? Investigating and Prosecuting Rape in the 1990's*. London: Home Office

sistemske koncipiran, organizovan i naučno utemeljen otkrivački i dokazni rad tijela u postupku (Modly, 1996). Radi se naime o posebnoj metodici u okviru koje je potrebno izdvojiti algoritme radnji i istražitelja (Modly, 1998). Uzevši pomenuto u obzir, treba istaći da metodika otkrivanja i dokazivanja silovanja implicira primjenu kriminalističko-operativnih taktičkih i tehničkih radnji i mjera, kao i primjenu radnji dokazivanja, gdje primjena istih mora biti uslovljena konkretnim operativnim ili procesnim situacijama, koje su dinamične i stalno se mijenjaju. Od momenta saznanja da je počinjeno krivično djelo silovanja, redosljed poduzimanja pojedinih radnji kriminalističke obrade direktno će zavistiti od prirode i kvantiteta relevantnih informacija kojima tada raspolažu organi gonjenja. Na početku kriminalističke obrade treba postaviti što više verzija, na kojima se uz raspoložive informacije i indicije temelji planiranje kriminalističke obrade silovanja (Krivokapić i Krstić, 1999).

Nakon što je sačinjen plan kriminalističke obrade, dijapazon daljih kriminalističkih procedura kod silovanja zavistiti će od samog načina izvršenja krivičnog djela, te odnosa počinioca i žrtve, krećući se u kriminalističko-spoznajnom lancu od početne sumnje do materijalne istine (Bojanić, 2007). Kao vodilja kod kriminalističkog istraživanja silovanja će svakako poslužiti podjela istraživačkog procesa na preliminarni i naknadni, gdje bi preliminarno istraživanje podrazumijevalo vršenje uviđaja, prikupljanje i osiguranje dokaza i njihovih lokacija, intervjuisanje dostupnih personalnih izvora informacija, dok bi naknadno istraživanje obuhvatalo analizu rezultata preliminarnog istraživanja i iniciranje novih mjera i radnji, analizu zakonske signifikantnosti informacija i dokaza, podnošenje zahtjeva za određene vrste vještačenja, identificiranje i lociranje počinitelja, konsultacije sa tužiocem i slično (Pavišić, 2002). Polazeći od pomenute podjele kriminalističkog istraživanja, osiguranje mjesta događaja kod krivičnog djela silovanja pored toga što predstavlja inicijalnu fazu istraživanja, ono sadrži i niz specifičnosti. Naime, dolaskom policijskog službenika na mjesto događaja gdje je zatečena žrtva, od istog se zahtijeva da pruži primarnu pomoć žrtvi, pri tom permanentno vodeći računa o traseološkim razlozima i dokaznim potrebama. Kako bi se navedeno moglo poduzeti, neophodno je uspostaviti interpersonalnu komunikaciju sa žrtvom, što može biti otežano samim psihofizičkim stanjem žrtve. Iznimno važna mjera prvog zahvata u ovoj fazi, a u cilju hvatanja počinioca i obezbjeđenja tragova krivičnog djela je obavljanje informativnog razgovora sa žrtvom, koji će uveliko biti uslovljen psihofizičkim stanjem žrtve, te stoga treba voditi računa da ne dođe do sekundarne viktimizacije žrtve. Od žrtve treba tražiti da se izjasni o slijedećim okolnostima: činjenicama koje su od značaja za utvrđivanje identiteta počinioca i pronalaženja njegove odjeće; o ranijim eventualnim odnosima počinioca i žrtve; o okolnostima uspostavljanja kontakta koji je prethodio krivičnom djelu; o lokaciji mjesta (opis mjesta) događaja i promjenama koje su nastale kao posljedica izvršenog krivičnog djela; opisu radnji koje je poduzeo počinitelj prilikom izvršenja krivičnog djela; otporu koji je žrtva pružala; ponašanju počinioca prije, za vrijeme i nakon izvršenja krivičnog djela; uslovima vidljivosti, vremenskom trajanju kontakta sa počiniocem, te mogućnostima prepoznavanja počinioca; vlastitom ponašanju i radnjama koje je poduzela nakon što je krivično djelo izvršeno (Simonović, 2004). Ukoliko se iz iskaza žrtve ustanovi da se radi o

poznatom počiniocu, kriminalističke procedure će predstavljati verifikacione procedure usmjerene na provjeru postojećih operativnih spoznaja, umnogome gubeći heuristički karakter zbog aplikacije potvrdno-negacijskih metoda utvrđivanja istine (Vodinić, 1985). Nasuprot ovome, istraživanje krivičnog djela silovanja po nepoznatom počiniocu je po svojoj svrsi primarno heurističkog karaktera, usmjereno na otkrivanje novog i nepoznatog, te je samim tim mnogo kompleksnije.

Značaj uviđaja kod dokazivanja krivičnih djela silovanja

Provođenje uviđaja kod silovanja iznimno je važan element istraživanja i dokazivanja ovog seksualnog delikta, obzirom da uviđaj sublimira misaono logički i gnoseološki proces koji omogućava pronalazak relevantnih činjenica važnih za pokretanje i vođenje krivičnog postupaka.³ U procesu vršenja uviđaja utvrđuju se činjenice i okolnosti koje posredno ukazuju na mogućnost postojanja krivičnog djela silovanja, na određenu osobu kao počinioca, te na druge činjenice i okolnosti vezane za djelo ili počinioca, ali i one koje se utvrđuju izravno, gdje se vrši neposredno uvjeravanje u postojanje ili nepostojanje određene činjenice, bez posredovanja nekih drugih činjenica.

Posebnosti uviđaja kod silovanja uslovljeni su specifičnostima tragova koji nastaju kao posljedica izvršenja ovog krivičnog djela, čiji će pronalazak i fiksiranje biti od značaja za razrješenje događaja i otkrivanje počinitelja. Upravo su ti materijalni tragovi od neprocjenjivog značaja, obzirom da imaju presudnu ulogu u dokazivanju silovanja, kako za osumnjičenog ili optuženog, tako i za žrtvu. Iako kriminalistička i krivično-procesna teorija najčešće usvaja podjelu uviđaja na dvije faze: statičku i dinamičku, mišljenja smo da daleko kvalitetnije sprovođenje uviđaja garantira njegova podjela na pet faza: informativno-orijentacijsku i organizacijsku fazu, statističko-identifikacijsku fazu, dinamičku, kontrolnu i finalnu fazu (Modly, 1999). Ipak, prije poduzimanja uviđajnih radnji, gotovo kao prethodni stadij uviđaja, odnosno prva radnja koju treba poduzeti po saznanju za izvršeno krivično djelo silovanja jeste određivanje, označavanje i osiguranje mjesta događaja, koje između ostalog, ima važnu ulogu u očuvanju tragova i predmeta. Od sposobnosti policajaca koji osiguravaju dokaze na mjestu događaja zavisit će i rad kriminalističkih tehničara u pravcu izoliranja i prikupljanja dokaza (Carney, 2004). U toku informativno-orijentacijske i organizacijske faze, uviđajni organ i stručne osobe se informišu o stanju na mjestu događaja kako vlastitim opažanjem, tako i na osnovu izjava osoba koje zateknu (Petrović, 2004). Dakle, osobito je bitno da se tužitelj i kriminalistički tehničar odmah konsultuju sa policijskim službenicima koji su vršili obezbjeđenje mjesta događaja, radi informisanja o dotadašnjem toku događaja i utvrđivanja eventualnih promjena na mjestu događaja, a koje se mogu odnositi na žrtvu, trago-

³ Uviđaj podrazumijeva zapažanje, utvrđivanje i razjašnjavanje pojedinih okolnosti i činjenica, koje su od značaja za postupak u pojedinom krivičnom djelu (Vodinić, 1996).

ve,⁴ uticaj atmosferskih promjena, prisustvo nekih drugih osoba, itd. Ovdje bi posebno naglasili da uviđajni organ treba još jednom provjeriti da li je mjesto događaja propisno osigurano, te ga po potrebi proširiti ili suziti. U narednoj statističko-identifikacijskoj fazi uviđaja neophodno je bez dodirivanja i pomjeranja izvršiti pregled mjesta događaja, fotografisati zatečeno stanje, obilježiti i opisati pronađene tragove i predmete koji su u vezi sa učinjenim djelom, te izvršiti potrebna mjerenja. Prilikom vršenja uviđaja kod krivičnog djela silovanja, ovu fazu je potrebno sprovesti u što kraćem vremenskom intervalu, obzirom na postojeću opasnost mogućeg uništenja i oštećenja tragova silovanja, osobito kada se radi o tragovima humanoidnog porijekla koji vrlo brzo postaju nepodobni za identifikaciju. Upravo pasivnost pomenute faze predstavlja njenu glavnu razliku od naredne dinamičke, u kojoj istražitelji aktivnom participacijom utiču i mijenjaju mjesto događaja. Naime, u ovoj fazi će se pristupiti otkrivanju, razgledavanju, proučavanju, osiguravanju i fiksiranju pojedinih objekata uviđaja koji se javljaju u obliku tragova i predmeta kao što su: sperma, krv, dlake, pljuvačka, vaginalni sekret, usna flora, otisci prstiju, tragovi stopala, oruđe, oružje, i slično. Navedeno je od posebne važnosti obzirom da samo ispravno prikupljeni i fiksirani tragovi mogu poslužiti kao dokazi u krivičnom postupku, što bi u konačnici dovelo do pravedne presude. Podjednako značajna je i kontrolna faza uviđaja u kojoj svi članovi uviđajnog tima sagledavaju rezultate provedenog uviđaja, prave kratke analize urađenog, donose odluke o ponavljanju izvršenih i poduzimanju još nekih novih radnji i mjera, i tragaju za eventualnim propustima, kako bi se isti mogli ispraviti i otkloniti dok uviđaj još nije okončan (Bošković, 1998). I na kraju, u finalnoj fazi treba završiti sastavljanje zapisnika, kompletirati skice, te sačiniti zahtjeve za vještačenjima određenih predmeta i tragova.

Obzirom da mjesto događaja ima veliku ulogu u istraživanju seksualnih delikata, kao jedna od specifičnosti uviđaja kod krivičnog djela silovanja javlja se plurilokalizacija mjesta događaja. Polazeći od toga da mjesto vršenja uviđaja predstavlja ono mjesto gdje je krivično djelo pripremano, gdje je preduzeta radnja izvršenja i nastupila posljedica, te svako drugo mjesto na kojem se mogu naći tragovi krivičnog djela, uviđaj kod krivičnog djela silovanja je prema konkretnoj procjeni neophodno vršiti na što većem broju mjesta na kojima bi se mogli pronaći relevantni materijalni tragovi. Ono što je posebno specifično za uviđaj kod silovanja jeste da se on ima vršiti i na osobama: žrtvi, te eventualnom počinitelju, u kojem slučaju će se raditi o tjelesnom pregledu kao vrsti uviđaja. Naime, potrebno je istaći da se tjelesni pregled kao oblik uviđaja po svojoj formi razlikuje od tjelesnog pregleda kao vještačenja. Stručno lice medicinske struke koje će pod neposrednim rukovođenjem organa postupka vršiti tjelesni pregled nije vještak, te nalazi do kojih se takvim pregledom dođe mogu poslužiti za vještačenje. Prilikom sprovođenja tjelesnog pregleda kao forme uviđaja izvršiti će se samo opažanje tragova krivičnog djela i utvrđivanje činjenica, koji će se kao dokaz pojaviti u formi zapisnika o uviđaju. Također je potre-

⁴ O specifičnostima tragova kod krivičnog djela silovanja vidi više u: Bošković, M. (1998). *Kriminalistika metodika I*. Beograd: Policijska akademija

bito naglasiti da obzirom na prirodu samog krivičnog djela silovanja i mogućnosti traseološke izmjene mjesta događaja, uviđaj je neophodno sprovesti prema načelu hitnosti postupanja. Ta hitnost postupanja uslovljena je činjenicom da krivično djelo silovanja karakteriše prisustvo mnoštva nestalnih tragova, koji zbog svoje strukture nisu otporni na djelovanje atmosferskih pojava, ili pak onih koji zbog svojstva svoje materije podlježu nestajanju, te zbog djelovanja počinitelja ili drugih osoba usmjerenih na uništenje tragova.

Cijeneći prethodno pomenuto, gotovo od krucijalnog značaja je i sastav uviđajne ekipe u pravcu njene potpunosti i kvalifikovanosti. Nepobitno je da uviđajni organ u svom sastavu mora imati nadležnog tužitelja i osobu kriminalističko-tehničke struke, ali pored navedenih, mišljenja smo da se prisustvo osoba druge struke koje je neophodno za utvrđivanje činjenica u postupku javlja kao imperativ. Obzirom na specifičnosti materijalnih tragova koji nastaju izvršenjem krivičnog djela silovanja, za adekvatno utvrđivanje činjenica u postupku, držimo da sveobuhvatno rasvjetljavanje i dokazivanje ovog krivičnog djela nije moguće bez prisustva stručnih osoba i vještaka. Tako će tragovi na licu mjesta diktirati i stručni profil osoba koje će biti sudionici uviđaja. Stručna lica i vještaci će u biti predstavljati sudionike uviđaja, koji za razliku od nadležnog tužitelja i kriminalističkog tehničara ne mogu sprovesti ili rukovoditi određenim radnjama dokazivanja koje spadaju u nadležnost organa postupka. Naime, stručna lica postupajući po pravilima određene struke primijenit će postulate i dostignuća iste u svrhu utvrđivanja činjenica u postupku, dok je prisustvo vještaka neophodno radi što boljeg upoznavanja sa situacijom na mjestu događaja, kako bi imali priliku da što bolje, jasnije i vjerodostojnije daju nalaz i mišljenje. U okolnostima sprovođenja uviđaja od strane ovako kompletiranog uviđajnog organa, uloga kriminalističkog tehničara, pored uobičajenih zadataka, treba obuhvatiti i koordinaciju sudionika uviđaja, njihovo upoznavanje sa terenom i trenutnim stanjem stvari, te predočavanjem šta se od njih u konkretnom slučaju očekuje. Tako postupajući, kriminalistički tehničar bi trebao poznavati elementarne postulate iz što šireg spektra naučnih oblasti kako bi mogao, adekvatno se rukovodeći pojedinim procesnim radnjama, osigurati maksimalan rezultat u traseološkom pogledu, te ispravno ocijeniti način izvođenja dokaza, kao i same izvedene dokaze.

Pored izuzetne važnosti sastava uviđajne ekipe, obzirom na traseološke specifičnosti krivičnog djela silovanja, ništa manje nije bitna ni tehnička opremljenost iste. Osobnost krivičnih djela silovanja uslovljava razlike među sredstvima kojima se vrši uviđaj, diktirajući kao nužnost primjenu savremenih dostignuća iz oblasti prirodnih i tehničkih naučnih disciplina. Smatramo da prilikom provođenja uviđaja posebnu pažnju treba posvetiti pronalaženju, izuzimanju i adekvatnom pakovanju bioloških tragova koji su podobni za vršenje DNK analize, kako bi se utvrdio identitet ili činjenice da li otkriveni tragovi materija potiču od osumnjičenog, odnosno optuženog i žrtve. Uz sve navedene specifičnosti uviđaja, na koncu je potrebno istaći veliki značaj zapisnika o uviđaju, obzirom da je isti osnovni zakonski propisan način fiksiranja činjeničnog stanja (Modly, 1999). Obzirom na pomenuto, sadržaj zapisnika o uviđaju treba biti objektivni odraz događaja i stanja utvrđenog neposrednim opa-

žanjem i poduzimanjem drugih radnji, bez iznošenja ličnih mišljenja i zaključaka sudionika uviđaja. Svaki nedostatak zapisnika o uviđaju može ozbiljno ugroziti otkrivanje počinitelja i dokazivanje ovog kompleksnog krivičnog djela.

Specifičnost primjene operativno-kriminalističkih radnji i mjera kod krivičnog djela silovanja

Najprisutnije operativno-taktičke radnje koje se poduzimaju po nepoznatom počiniocu kada je riječ o silovanju jesu prikupljanje obavještenja i kriminalističke provjere, korištenje kriminalističkih evidencija, poligrafsko testiranje, provjera alibija tajna opservacija, postavljanje zasjeda, upotreba specijalno dresiranih pasa, itd. Svaku od pomenutih radnji kada se primjenjuju u vezi sa krivičnim djelom silovanja karakterišu određene specifičnosti. Iako je opšte pravilo da se prikupljanje obavještenja može obaviti na svakom mjestu i u bilo koje vrijeme, ipak kod krivičnog djela silovanja, obavještenja je najbolje prikupljati na mjestu samog događaja, obzirom da je hitnost prikupljanja diktirana kako dokaznim tako i operativnim razlozima. Dijapazon osoba sa kojima će se obaviti informativni razgovor će prevashodno zavisiti o informacija prikupljenih od žrtve o počinitelju (npr. kada iskaz žrtve upućuje da je počinitelj povrijeđen, razgovor će se obaviti sa osobama iz zdravstvenih ustanova za koje se pretpostavlja da im se počinitelj mogao obratiti za pomoć). Također, na osnovu ličnog opisa koji je dala žrtva potrebno je sačiniti fotografije počinitelja korištenjem posebnih tehnika vizuelnog modeliranja, kao što su fotorobot, kompjutersko modeliranje likova, i slično.

Nadalje, važan segment kriminalističkog istraživanja silovanja u slučajevima kada je počinitelj nepoznat, predstavlja upotreba operativnih evidencija, gdje se najčešće koriste albumi fotografija počinitelja krivičnih djela i modus operandi evidencija, a u cilju izvršenja kriminalističkih provjera pojedinih lica na analitičkom i produbljenom principu. Pretraživanje MOS (modus operandi) evidencija omogućava uvid u spisak svih registrovanih izvršilaca seksualnih delikata, te utvrđivanje da li je neko od njih i počinitelj konkretnog djela silovanja (Aleksić, 1985). Pored upotrebe kriminalističkih evidencija, preporučljiva je i korisna upotreba poligrafskog testiranja osumnjičenog, ali u određenim slučajevima i navodne žrtve. Naime, poligrafsko testiranje osumnjičenog, uz njegov pristanak je korisno kako radi pronalaženja dokaza, tako i radi brzog eliminisanja nevinih osoba, dok je upotreba poligrafa kod navodne žrtve preporučljiva u slučajevima postojanja indicija koje ukazuju na lažno optuživanje (Simonović, 2004). Dakle, rezultati poligrafskog testiranja predstavljaju jedan oblik orijentacije za usmjeravanje daljnjeg toka kriminalističkih procedura. Ovakvo usmjeravanje može voditi ka provjeravanju alibija osumnjičene osobe, kako bi se utvrdilo da li je ista bila na mjestu izvršenja krivičnog djela u vrijeme kada je ono izvršeno. Najveću pažnju je potrebno posvetiti utvrđivanju da li se alibi proteže na cjelokupno kritično vrijeme, ili na samo jedan njegov dio, što zahtijeva detaljne provjere istog (Krivokapić, 1997). Provjeru alibija uvijek treba obaviti prema načelu hitnosti, ali i poštujući ostala kriminalistička načela. Također, prilikom otkrivanja nepoznatog počinioca, a osobito onog koji ponavlja krivična djela silovanja prepo-

ručljiva je primjena tajne opservacije, postavljanje zasjeda, pojačana kontrola šireg područja, korištenje mamaca, te korištenje specijalno dresiranih pasa. I na kraju treba istaći da ove operativno-kriminalističke radnje trebaju biti povjerene kriminalističkim istražiteljima koje imaju adekvatno iskustvo u području istraživanja silovanja, koji su taktični, i nadasve diskretni.

Specifičnost primjene ostalih radnji dokazivanja kod krivičnog djela silovanja

Pored primjene operativno-taktičkih radnji u slučajevima kada je izvršeno silovanje, za istraživanje ovog krivičnog djela od izuzetnog je značaja i primjena radnji dokazivanja, obzirom da iste omogućavaju uočavanje i fiksiranje tragova i predmeta koji su od presudne važnosti za otkrivanje i dokazivanje ovog delikta. Stoga imajući u vidu važnost osiguranja materijalnih dokaza kod otkrivanja i dokazivanja silovanja, jedna od najvažnijih dokaznih radnji koju treba poduzeti neposredno nakon osiguranja mjesta događaja je uviđaj, o čemu se detaljnije elaborirati u nastavku rada. Slijedeća nemalo bitna dokazna sredstva u toku sprovođenja kriminalističke istrage predstavljaju iskaz osumnjičenog i iskaz svjedoka, koji pored toga što predstavljaju izvore novih spoznaja, ujedno čine i kontrolne mehanizme za provjeru validnosti ranije pribavljenih dokaza. Pored procesno-pravnog aspekta davanja iskaza, posebnu pažnju treba posvetiti i psihološkom, obzirom da su percepcija, apercepcija, memorisanje i reprodukcija različiti kod svih pojedinaca. Stoga razgovor sa osumnjičenim i svjedocima treba biti prilagođen njihovim psihofizičkim i socijalnim karakteristikama, što implicira da kriminalistički istražitelj u velikoj mjeri mora poznavati praktičnu psihologiju, te poznavati kriminalističko-taktička pravila saslušavanja pojedinih kategorija svjedoka. Kada je riječ o svjedocima posebnu pažnju treba posvetiti otkrivanju motiva "zainteresovanih svjedoka", obzirom na mogućnost produciranja neistinitih iskaza zbog različitih personalnih odnosa bilo sa žrtvom ili sa počiniteljem. Kada to konkretna situacija nalaže svjedoci će se pozvati da izvrše prepoznavanje osoba ili predmeta koje su ranije opažali, a koji su u vezi sa izvršenjem krivičnog djela silovanja.

Nadalje, pretresanje stana, prostorija i osoba, kao i njihovih pokretnih stvari izvan stana, kao radnju dokazivanja kod silovanja treba poduzeti u svim onim situacijama kada postoji dovoljno osnova za sumnju da se mogu pronaći počinitelac, saučesnik, te tragovi ovog krivičnog ili predmeti važni za vođenje krivičnog postupka. U toku vršenja pretresa potrebno je oduzeti sve predmete koji su u vezi sa izvršenjem silovanja, te o tome obavezno izdati potvrdu o oduzimanju predmeta, kako ne bi došlo do gubitka procesnog značaja dokaza. Kako se tokom vršenja uviđaja i pretresanja dolazi do tragova i predmeta koji su u vezi sa izvršenjem krivičnog djela silovanja, nameće se neophodnost provedbe različitih vrsta vještačenja, te se stoga može govoriti o biološkim, odontološkim, mikrobiološkim, botaničkim, traseološkim, hemijskim, sudskomedicinskim vještačenjima, DNK vještačenjima, psihijatrijskim i psihološkim, te drugim vještačenjima. Kao važna specifičnost vršenja uviđaja kod delikta silovanja javlja se i potreba za situacionim vještačenjima na mjestu

kriminalnog događaja, koja su uslovljena prirodom tragova koji se javljaju u svakom konkretnom slučaju izvršenja ovog krivičnog djela.

Kada se radi o silovanju, izuzetno je važno da se izvrši tjelesni pregled žrtve i osumnjičenog od strane ljekara kvalificiranih za određena područja medicine, kako bi se prikupio i fiksirao što veći broj dokaza. Tako kod žrtve treba tražiti tragove nasilja, odbrambene tragove, tragove obljube, te kontaktne mikro tragove koji su prilikom silovanja prenijeti kako sa učinioca, tako i sa mjesta događaja na tijelo žrtve. Kod osumnjičenog pak treba tražiti tragove koje je žrtva načinila prilikom odbrane, tragove koji ukazuju na spolni odnos sa žrtvom (npr. genitalne izlučevine), te ostale tragove koji ukazuju na blizak tjelesni kontakt sa žrtvom ili na nasilje nad njom. I na koncu je potrebno istaći da će od kvalitete provedbe ovih neizostavnih radnji u istraživanju i dokazivanju silovanja ovisiti kako uspješnost razjašnjavanja svakog konkretnog delikta silovanja i otkrivanja počinitelja, tako i donošenje adekvatnih i pravednih presuda od strane suda za počinjenje krivično djelo silovanja.

Provođenje uviđaja kod istraživanja i dokazivanja krivičnih djela silovanja u BiH

Metodologija provedenog istraživanja

Kako bi ukazali na značaj provođenja uviđaja kod istraživanja i dokazivanja krivičnih djela silovanja, pored teorijskih eksplanacija, poslužiti ćemo se određenim rezultatima empirijskog istraživanja o uticaju kriminalističkih procedura na kvalitetu i efikasnost presuđivanja odnosnih krivična djela.⁵ U pomenutom istraživanju korišten je uzorak od 77 pravosnažnih sudskih predmeta za krivična djela silovanja, gdje su predmeti analizirani na Opštinskom sudu u Sarajevu (42 predmeta), Kantonalnom sudu u Sarajevu (7 predmeta), Osnovnom sudu u Banja Luci (23), te Opštinskom sudu u Mostaru (5 predmeta). Uzorkom su obuhvaćena kako svršena krivična djela silovanja, tako i krivična djela silovanja u pokušaju. Ipak, treba naglasiti da korišteni uzorak nije reprezentativan obzirom da Kantonalni/Županijski sud u Mostaru nije dao saglasnost za sprovođenje istraživanja i uvid u spise, ali je isti ilustrativan i koristan za utvrđivanje tendencija u kriminalističkom istraživanju silovanja. U cilju verifikacije postavljenih hipoteza korištene su slijedeće metode: metoda analize sadržaja, dokumentaciona analiza, te metode deskriptivne i inferencijalne statistike.

Hipoteze

Za potrebe istraživanja postavljene su generalna i specifična hipoteza.

⁵ Ovaj rad temelji se na dijelu rezultata šireg empirijskog istraživanja o uticaju kriminalističkih procedura na kvalitetu i efikasnost presuđivanja krivičnih djela silovanja, koje je dio doktorske disertacije doc.dr. Nebojše Bojanića pod nazivom „Kriminalistička procedura istraživanja kod krivičnog djela silovanja“, odbranjene 2007. godine na Fakultetu kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu.

H1: neprovođenje uviđaja uopšte ili loše proveden uviđaj, koji se ogleda u različitim propustima uviđajnih radnji i postupaka, bitno utiče na efikasnost provedenih kriminalističkih procedura.

H2: neprovođenje uviđaja uopšte ili loše proveden uviđaj direktno utiče na vrstu i težinu sudske presude za svako konkretno krivično djelo silovanja

Rezultati

Iz cjelokupnog prikaza rezultata deskriptivne analize po elementima kriminalističkih procedura u vezi sa provođenjem uviđaja,⁶ došlo se do zaključaka da za jednu trećinu slučajeva (zbroj modaliteta od 0-6=35.5%) nije uopšte vršen uviđaj. Nadalje, u 18, 1% slučajeva na lice mjesta je izašao kriminalistički tehničar, dok je u 2,8% slučajeva izvršen samo vizuelni pregled lica mjesta (vidi tabelu 1.). Osobito je bitno istaći da čak i u situacijama kada je vršen uviđaj, u 38, 9% slučajeva isti je vršen od strane nepotpune uviđajne ekipe, te se generalno može konstatovati da tek za svaki drugi slučaj krivičnog djela silovanja uviđaj je vršila potpuna kvalificirana uviđajna ekipa, što je zasigurno nezadovoljavajući podatak koji direktno utiče na kvalitetu i efikasnost provedbe kriminalističkih procedura. Štaviše, rezultati analize varijanse ukazuju da u pogledu organa koji su vršili uviđaj se statistički značajno razlikuje Općinski sud u Sarajevu od ostalih sudova u kojima je provedeno istraživanje. Naime, iz sudskih spisa pomenutog Suda vidljivo je da su uviđaj vršile potunije i kvalifikovanije ekipe, te stoga ne čudi činjenica da je kod predmeta tog Suda bilo pronađeno i fiksirano više tragova koji su kasnije korišteni u dokaznom postupku. Iako je opšte poznato da se najveći broj dokaza koji omogućavaju rasvjetljavanje krivičnog djela silovanja mogu pronaći upravo na tijelu žrtve izvršena deskriptivna analiza uviđaja ukazuje na poražavajuću činjenicu da su u čak 40,2% slučajeva izvršeni propusti prilikom vršenja tjelesnog pregleda žrtve. Jednako zabrinjavajući je podatak da u 31, 6% slučajeva uopšte nije izvršen uviđaj na tijelu žrtve (vidi tabelu 3).

⁶ Svrha deskriptivne analize rezultata ovog istraživanja je da sistematski izloži proporcionalnost pojedinih modaliteta nalaza ili distribuiranosti podataka po pojedinim skupinama osnovnih varijabli na kojima se temelji istraživanje, a to su u ovom istraživanju bile varijable karakteristika žrtava i počinioca, situacijskih uslova, te manifestne varijable provedenih pojedinih elemenata kriminalističkih procedura.

Tabela 1: Kako je vršen uviđaj

	modaliteti	n	%
0	nepoznat podatak	13	18,1
1	vizualnim pregledom	2	2,8
2	samo kriminalistički tehničar	13	18,1
3	izvršen je uviđaj od strane ekipe	32	44,4
4	ostalo (pregled vozila, fotodokumentacija i sl.)	2	2,8
5	počinitelj uhvaćen pri izvršenju djela	1	1,4
6	nije vršeno nikako	9	12,4
	Ukupno	72	100,0

Tabela 2: Organi koji su obavili uviđaj

	modaliteti	n	%
0	nepoznat podatak	18	25,0
1	policajac pozornik	2	2,8
2	kriminalistički tehničar	3	4,2
3	inspektor za seksualne delikte	1	1,4
4	istražni sudija	1	1,4
5	nepotpuna uviđajna ekipa	28	38,9
6	potpuna uviđajna ekipa	19	26,3
	Ukupno	72	100,0

Tabela 3: vršenje uviđaja na tijelu žrtve

	modaliteti	n	%
0	ne, nikako nije obavljen	26	36,1
1	na tijelu žrtve	31	43,1
2	na tijelu žrtve i osumnjičenika	12	16,7
3	ni na jednom tijelu	3	4,1
	Ukupno	72	100,0

Nadalje, interesantni su rezultati kontingencijske analize čije ilustracije razlike stanja u pogledu provođenja uviđaja daju ukrštanje kompozitnih varijabli koje su dobivene sumiranjem modaliteta svih manifestiranih varijabli koje mjere kvalitetu i efikasnost elemenata uviđaja.⁷ Dobijeni raspon rezultata je sveden na originalno dobijene skale bodova na osnovu sume modaliteta svih značajnih varijabli, te je kolapsiran u kompozitne varijable sa mjernim rasponom skale od 1-5, gdje 1 znači nikako ili vrlo

⁷ Kompozitne varijable u ovom istraživanju dobijene su sumiranjem modaliteta pojedinih kategorija dobijenih analizom sadržaja sudskih spisa.

slabo provedene radnje u postupku, a 5 izrazito dobro provedene radnje u postupku. Visina koeficijenta kontigencije pokazuje da postoji značajna asocijacija dobro provedenih uviđajnih radnji i postupaka u Općinskom i Kantonalnom sudu u Sarajevu, a vrlo loših u Osnovnom sudu Banja Luka i Općinskom sudu Mostar. Također, kontigencijska analiza kompozitne varijable uviđaja i objektivne kriterijske varijable dobijene cluster analizom sa koeficijentom kontigencije $CC = 0,468$, ukazuje na značajnu asocijaciju podataka kompozitne varijable uviđaja sa homogenim grupacijama sudskih predmeta. Iz predočene analize vidljivo je da se 53,9% predmeta nalazi u grupaciji nikako ili slabo obrađenih predmeta. U tu grupu spadaju predmeti gdje je uviđaj vrlo loše ili slabo proveden, što znači da se propusti u uviđajnim radnjama i postupcima ogledaju u nikako ili slabo obrađenim sudskim predmetima za krivična djela silovanja. Nasuprot tome, evidentno je da dobro provedene uviđajne radnje i postupci bitno određuju postizanje zadovoljavajućih obrada sudskih predmeta, odnosno donošenje pravovremenih i pravednih presuda. U prilog tome govori i prikaz izvršenih ukrštanja kompozitnih varijabli uviđaja iz kojih je vidljivo da se u kategorijama vrlo loše i slabo obavljenog uviđaja nalazi 47, 6% odbijenih tužbi ili obustavljenih postupaka, odnosno oslobađajućih presuda, dok tek 22, 5% u pogledu izrečenih bezuslovnih kazni. Daleko izraženija tendencija, čak 62, 5% je vidljiva na podacima ukrštanja kompozitne skale uviđaja i vrste presuda sa uslovnim kažnjavanjem ili upućivanjem na liječenje. Stoga se može zaključiti da je u slučajevima dobro obavljenog uviđaja jasno opredjeljenje suda pri izricanju bezuslovnih kazni obzirom da sudovi više cijene materijalne dokaze pribavljene adekvatno sprovedenim uviđajnim radnjama, dok je u slučajevima loše obavljenog uviđaja znatno povećana šansa za odbijanje tužbe, obustavljanje postupka, te oslobađanje počinioca zbog nedovoljnih dokaza.

Tabela 4: Komparativni prikaz distribucije rezultata na kompozitnoj varijabli uviđaja

kompozitna varijabla		sudovi						ukupno			
originalna		kolapsirana		os Sarajevo		KS Sarajevo	OS Banja Luka		OS Mostar		
kategorija	n	kategorija	ocjena	n	cum. %	n	n	cum. %	n	n	cum. %
2	1	1	vrlo loše	4	9,5%	–	6	26,1%	3	1	16,9%
3	3									3	
4	6										
4	4	2	slabo	4	19,0%	1	9	65,2%	2	1	37,7%
5	5									6	
6	3										
7	3	3	osrednje	1	47,6%	–	4	82,6%	–	1	50,6%
8	2									6	
9	1										
9	7	4	dobro	1	90,5	5	1	86,9%	–	2	92,2%
10	1			8						4	
10	2										
11	6	5	vrlo dobro	4	100,0 %	1	3	100,0 %	–	8	100,0 %
12	2										
Ukupno	7			4		7	2		5	7	
	7			2			3			7	

$\chi^2 = 33,512$ statistički značajan uz 12 stupnjeva slobode sig. .001 $\phi_c = 0,561$

Tabela 5: Uticaj uviđaja na objektivno dobijenu kriterijsku varijablu cluster analizom

provedeni uvi- đaj		cluster-i obrađenih predmeta						ukupno	
		2 nikako ili slabo		1 zadovoljavaju- će		3 dobro		N	%
		N	%	N	%	N	%		
kat.	ocjena								
1	vrlo loše	9	23,1%	1	4,3%	–	–	10	13,7%
2	slabo	12	30,8%	2	8,7%	1	9,1%	15	20,5%
3	osrednje	8	20,5%	5	21,7%	3	21,8%	16	21,9%
4	dobro	5	12,8%	13	56,6%	6	54,5%	24	32,9%
5	vrlo dobro	5	12,8%	2	8,7%	1	9,1%	8	11,0%
Ukupno		39	100,0%	23	100,0%	11	100,0%	73	100,0%

$\chi^2 = 20,436$ uz 8 stupnjeva slobode statistički je značajan na razini od .038

Tabela 6: Uticaj uviđaja na vrstu presude

Kompozitna varijabla uviđaja		vrste presuda				ukupno	
		odbijena/ obustava/ oslobođen		uvjetna kaz- na/ obavezno liječenje		bezuvjetna kazna	
		N	%	N	%	N	%
1	vrlo loše	6	47,6%	4	61,5%	3	2,5%
2	slabo	4		6		6	
3	osrednje	5		4		7	
4	dobro	5		2		17	
5	vrlo dobro	1		–		7	
Ukupno		21		16		40	
						77	100,0%

$\chi^2 = 15,723$ uz 8 stupnjeva slobode statistički značajan na sig. .047, cc = 0,412

Zaključak

Kompleksnost dokazivanja krivičnog djela silovanja iziskuje posebnu angažovanost organa represije, te efikasnu koordinaciju svih operativno-kriminalističkih i radnji dokazivanja. U konstalaciji svih radnji dokazivanja, uzevši u obzir nepobitnu važnost materijalnih dokaza za dokazivanje ovog kontaktnog delikta, mišljenja smo da je od posebnog značaja sprovođenje uviđaja i to bez izuzetka. Naime, cijenimo da vršenje uviđaja kod svakog krivičnog djela silovanja mora biti ne samo obaveza, već i imperativ u postupanju organa krivičnog gonjenja. U prilog tome govore rezultati navedenog empirijskog istraživanja, iz kojih je vidljivo da nesprovođenje uviđaja uopšte, ili njegovo sprovođenje od strane nepotpune uviđajne ekipe direktno utiče na vrstu i težinu sudske presude za svako konkretno krivično djelo silovanja.

Dakle, pored same nužnosti vršenja uviđaja od enormnog značaja, gotovo presudnog, je i sastav uviđajne ekipe koja ga vrši. Pored tužitelja i kriminalističkog tehničara kao opšte prihvaćenih sudionika uviđaja, vrste materijalnih dokaza specifične za krivično djelo silovanja, zahtijevaju i prisustvo stručnih osoba različitih profila, te vještaka koji će se pojaviti kao sudionici uviđaja. Samo ovako sastavljena i kompletirana uviđajna ekipa će biti u mogućnosti opaziti, registrovati, fiksirati i dokumentovati tragove koji se javljaju kod krivičnog djela silovanja, i na taj način osigurati pravno valjane dokaze. Iako zbog osjetljivosti tragova humanoidnog porijekla kod silovanja, uviđaj uvijek treba vršiti u skladu sa načelom hitnosti, njegovo poduzimanje ne treba izostati čak ni niti onda kada je od izvršenja krivičnog djela do saznanja za isto proteko izvjesno vrijeme.

Rezultati su nadalje pokazali da loše proveden uviđaj, koji se ogleda u različitim propustima uviđajnih radnji i postupaka, bitno utiče na efikasnost provedenih kriminalističkih procedura, što vodi ka slabo obrađenim sudskim predmetima za krivično djelo silovanja. Iz svega navedenog jasno je vidljivo da uz potpuno uvažavanje svih kako operativno-taktičkih, tako i radnji dokazivanja, uviđaj predstavlja neizostavnu i najvažniju komponentu istraživanja svakog konkretnog krivičnog djela silovanja, od čije će kvalitete zavisti pokretanje krivičnog postupka, pa i sam proces sudskog odlučivanja. Drugim riječima, provođenje uviđaja značajno utiče na kvalitetu i efikasnost predistražnih i istražnih radnji, koje se onda odražavaju na proces suđenja i donošenja pravosnažnih sudskih odluka za krivična djela silovanja.

Literatura:

- Aleksić, Ž. (1985). Kriminalistika. Beograd: Savremena administracija
- Bojanić, N. (2007). Kriminalistička procedura istraživanja kod krivičnog djela silovanja (doktorska disertacija). Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu
- Bošković, M. (1998). Kriminalistika metodika I. Beograd: Policijska akademija
- Carney, T.P. (2004). Practical Investigation of Sex Crimes: A Strategic and Operational Approach. U.S.: CRC Press
- Harris, J., Grace, S. (1990). A Question of Evidence? Investigating and Prosecuting Rape in the 1990's. London: Home Office
- Krivokapić, V., Krstić, O. (1999). Kriminalistika taktika II. Beograd: Policijska akademija
- Krivokapić, V. (1997). Kriminalistika taktika III. Beograd: Policijska akademija
- Modly, D. (1996). Metodika istraživanja silovanja. Zagreb: MUP RH
- Modly, D. (1999). „Neki propusti kriminalističkometodičke naravi u predistražnom postupku“, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 6(1), str.55-92.
- Modly, D. (1999). Metodika uviđaja, Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka
- Modly, K (1998). Kriminalistička metodika. Sarajevo: Fakultet kriminalističkih nauka
- Pavišić, B., Modly, D. (1999). Kriminalistika. Rijeka: Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
- Pavišić, B. (2002). Uvod u kriminalistiku. Zagreb: Policijska akademija
- Petrović, B. (2004). Narko kriminal: Krivičnopravni, kriminološki, krivičnoprocesni i kriminalistički aspekt. Sarajevo: Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu
- Savjet/Vijeće Evrope i Evropska komisija (2005): Komentari krivičnih/kaznenih zakona u Bosni i Hercegovini. Sarajevo
- Simonović, B. (2004). Kriminalistika. Kragujevac: Pravni fakultet u Kragujevcu
- Vodinelić, V. (1985). Kriminalistika, otkrivanje i dokazivanje: Teoretski i praktični kriminalistički i dokazni problemi. I Tom. Skopje: Centar za obrazovanje na kadri za bezbednost i opštествena samozaštita“Elisie Popovski-Marko“

- Vodinelić, V. (1996). *Kriminalistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Withey, C. (2007). „Female Rape-an Ongoing Concern: Strategies for Improving Reporting and Conviction Levels“, *Journal of Criminal Law*, 71 (1), str. 54-87.

Biografije

Nebojša Bojanić, docent na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije od 2007., Član nezavisnog odbora za izbor i reviziju policijskog komesara Kantona Sarajevo; Na Fakultetu angažovan od 1999. od 2001. do 2006 bio predavač po pozivu u Centru za obuku Državne granične službe
nbojanic@fknbih.edu

Irma Deljković, doktor kriminalističkih nauka, je viši asistent na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, gdje je angažirana na predmetima *Kriminalistička taktika* i *Metodika otkrivanja zloupotrebe droga*.
ideljkic@fknbih.edu

Marija Lučić-Čatić, magistar pravnih znanosti, je viši asistent na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu, gdje je angažirana na predmetima *Upravno pravo i upravni postupak* i *Penološka kriminalistika*. Trenutno priprema doktorsku disertaciju iz oblasti kriminalistike.
mlucic@fknbih.edu